

Svéd László
(1927–2017)¹

Svéd Lászlóval az egyetlen embert veszítettük el, aki az intézet alapító gárdájához, vagyis ahhoz a harminc emberhez tartozott, aki 1949-ben került alkalmazásra eredetileg a Fő utca 1-es számú épületbe és mindvégig, nyugdíjazásáig, sőt ezt követően is, mind a mai napig kitartott mellettünk. Egész pontosan 1949. november 22-én hagyták jóvá kinevezését. 1950. augusztus 1-jével találunk egy dokumentumot, ami 1400 forintban szabta meg gyakornoki fizetését. Innen indul pályája, s az utolsó előléptetés 1983. januári keltezésű, a tudományos főmunkatársi beosztáshoz juttatta őt. Külön hálásak lehetünk, hogy 2009-ben Lett Miklóssal közösen saját kezdeményezésre, saját kivitelezésben, egy saját sokszorosítású füzetben összeállították a hőskorszak emlékeit. Azt írta ebben: *„21 éves koromban léptem át először a Politikatörténeti Intézet múltbeli intézményének küszöbét. És hatvan év óta ezt az intézményt szolgálom – ilyen-olyan minőségben – és ez az intézmény szolgál engem. Uramisten! a hat évtized életéveim háromnegyedét teszi ki. Mozdulatlanságomra nehezen tudnék hitelt érdemlő magyarázatot adni. Kivált, ha arra gondolok, hogy 21 éves koromig igencsak mobilizált állapotban voltam. Diákkorom korábbi rövid szakaszában ugyanis – a középiskola és a tanonciskola elvégzése mellett – az alábbi „posztokat” töltöttem be: triciklis kifutó a Mozsár utcai Glória Kötszergyárban, puttonyos péksütemény-kihordó a Kazár utcai Preisz sütödében, tejkihordó az Országos Magyar Tejszövetkezeti Központban, szabó tanonc, illetve -segéd összesen 6 budapesti és falusi műhelyben, légvédelmi segédtűzoltó a fővárosban, részvétel a máriaremetei légvédelmi ütegállások építésében, részvétel a Gyál–Alsónémedi vonalában húzódó „Attila védelmi gyűrű” lövészárkok rendszerének építésében, részvétel a honvédség által a Szovjetunióban zsákmányolt műkincsek Ausztriába menekítésében, a Ruházati Munkások Szakszervezete berettyóújfalui csoportjának elnöke, a Szakszervezeti Ifjúsági Tanoncmozgalom Bihar megyei titkára, a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége oktatási osztályának munkatársa”* voltam.

Hogyan került a Munkásmozgalmi Intézetbe? A MINSZ néhány emberét a Magyar Dolgozók Pártjába kommandírozták. Egy népes káderbizottság döntött, hogy kinevezik pártiskolai tanárnak, de nem is végezte el korábban ezt az iskolát. Így aztán áttették az intézetbe, amiről még csak nem is hallott. Ott aztán leginkább Györffy Sándorhoz kötődött, egy zászlóaljban is szolgáltak. Györffy rendszeresen foglalkozott a fiatalok tanulásával, igyekezett meghonosítani a népi kollégiumi szellemet, de emlékei szerint a Munkásmozgalmi Intézet az ötvenes évek

---

¹ Elhangzott 2017. október 5-én a Farkasréti temetőben.

elején „sokkal inkább tűnt az agit-prop. osztály fiáléljának, mint teszem azt egy akadémiai intézetnek”.

Fiatalon az intézet párttitkárává nevezték ki, és a DISZ-történeti kiállítás egyik összeállítója volt már 1950-ben. Aztán két ifjúsági dokumentumkötet szerkesztését bízták rá. Ugyanebben az időben pártiskolát végzett, és 1951 januárjában egyenesen az aspirantúrába került Réti László igazgató irányításával. „Érettségi nélkül, egyetemi végzettség nélkül – írta – akadémiai tudományos fokozatot kellett megszereznem. Kandidátusi vizsgákra kellett felkészülnöm, disszertációt kellett írnom és megvédenem, mégpedig a sokrétű egyéb napi munka mellett. Ráadásul ez volt az első aspirantúra Magyarországon. Olyan tornyos eszű emberekkel kerültem egy sorba, mint például Szabad György, Varga János, Tilkovszky Lóránt, Nagy Péter. Nem hatódtam meg és nem is ijedtem meg. A bátorságunk legendás volt, mi akkoriban mindent vállaltunk, mindent meg akartunk csinálni, és – isten bocsássa meg bűniünket – így-úgy meg is csináltuk.” 60 órás munkahétre rendezkedett be, olykor vasárnap is dolgozott. „Az én esetem egy példa, de talán eklatáns példa annak megértésére milyen nehéz volt embert építeni a vas és acél országában. És őszintén meg kell vallanom, hogy sajnós mi intézeti fiatalok – éppen úgy, mint más hasonszőrű kortársaink – kezdtük elhinni extrém voltunkat. Szerény sikereink és az áradozó, sokszor ki nem érdemelt dícséretetek sokunkat elbizakodottá, önteltté tettek. Túlértékeltük tudásunkat, képességeinket, lehetőségeinket, védettségünket. Nem szeretek rágondolni milyen mélyre sülljedhettünk volna, ha szellemi kiskorúságunkat nem anullálja időben a történelem” – summázza ezeket az éveket. 1956-ban a XX. kongresszus tanulságait közösen megbeszélő és a Párttörténeti Közleményekben nyilvánosságot kapott hozzászólásában visszaköszön ez az önkritika, amikor kijelentette, hogy nem tudományos igényű, amit ebben az intézetben addig elvégeztek.

1962-ben végre befejezte az aspirantúráját. Andics Erzsébet volt a témavezetője és a disszertációját a Tanácsköztársaság ifjúsági mozgalomból írta. A vörös színű dokumentumkötetet *Utat tör az ifjú sereg* címmel a Kossuth Könyvkiadó adta ki 10000 példányban. Továbbra is az ifjúsági mozgalom történetével foglalkozott és most már életre szólóan elkötelezte magát az 1945-ig tartó korszak magyar baloldali, kommunista, szociáldemokrata és népi ifjúságának politikátörténete mellett. A most már 68 év alatt ennek a diszciplínának – a munkásmozgalom ifjúsági szervezetei történetének – szinte egyszemélyes intézményévé vált. Nem is lehet számba venni, mennyi emlékezetpolitikai rendezvényen, akcióban vett részt. Vetélkedőkön, megemlékezéseken, az öregedő ifjúsági vezetőknek szervezett veterán-találkozókon, állandó meghívottja volt a KISZ kongresszusainak. Természetesen az ifjúsági lapok szerzője volt a mozgalom múltját felelevenítő írásokkal. S

végül az intézet öregjeinek összejöveteleit szervezte lelkiismeretesen – olykor nem is tudtunk ezekről, mint ahogy váratlan meglepetés, mondhatni ajándék volt a régi időkről szóló kis összeállítás is. Fényképeken és írott, nyomtatott anyagokon gyűjtötte az intézet, egyben a saját emlékeit is.

A dokumentumgyűjtemények megszállottja volt. Legtöbb könyve forrásválogatást tartalmazott. A gyűjtést feladatának érezte. A levéltárban több személyi fond köszönhető a közreműködésének. Például Kardos László hagyatéka. Részt vett a forradalom alatt a budapesti pártiratok mentésében. Ezt a kalandját szerette mesélni, minden bizonnyal most az ő szándékai szerint adom tovább. A Köztársaság téren mondanom sem kell, nem volt kockázatmentes a feladat teljesítése. Az utolsó órában voltak, mert miközben autóbuszra rakták az iratokat az egyre nagyobb tömegben összegyűlő járókelők egyre fenyegetőbben követelték, hogy a szemük előtt égessék el azokat. Nem volt mit tenni, kijelentették, hogy egyetértenek a kéréssel, de egy bizonyos Forradalmi Bizottság azzal a paranccsal küldte őket oda, hogy a szállítmányt a Duna szentendrei partszakaszához kell vinni, ahol egy ott várakozó uszály segítségével a kijelölt helyen a folyóba kell süllyeszteniük. Ezt elhitte a feldühödött közönség és sikerült kereket oldaniuk.

Legszívesebben anekdotáznék még, ahogy ő szeretett mesélni életéről és kalandjairól. De hát ez nélküle nem az igazi.

Tudományos munkájára visszatérve többé-kevésbé időben haladt a XX. századi ifjúsági mozgalom történetével, de összefoglaló nagy munka megírására nem vállalkozott. Persze kisebb, népszerű összefoglalókat írt, egyet Gál Lajossal közösen. Hogy miért nem szánta rá magát a nagymonográfiára, pontosan nem tudjuk. Talán nem tartotta tudományosan megalapozottnak, talán nem kapott rá felkérést, talán mire megérett volna rá bekövetkezett a rendszerváltás, és ezután más felé terelődött a figyelem.

Kezdetől munkakapcsolatban voltam vele, megkért az Országos Ifjúsági Bizottság könyv népszerűsítésére, majd 1985 szeptemberében a MADISZ-kongresszus évfordulójára közösen szerveztünk tudományos konferenciát. Ez már a baloldali politikai szervezetek helyett újszerűen az egész magyar ifjúság társadalom- és politikatörténetének szándékával rekrutálódott. Mégis politikai kérdések körül robbant ki a vita, no nem a konferencián, hanem utána. Vajon a polgári, vagy a kommunista ellenállási mozgalomnak volt-e nagyobb jelentősége? Hogy egyáltalán ez a kérdés felvetődött nagy felháborodást keltett a veteránok körében. Állta a sarat, bár erre az ütközetre majdnem ráment maga is. Az új ifjúságtörténet azonban nem született meg. A rendszerváltás után lassan nem a polgári és kommunista ellenállás elsőbbségéért ment a harc, hanem az antifasiszta ellenállási mozgalom

legitimitásáért. Ezt már nem hagyhatta. Így terelődött a figyelme Ságvárira, akit közönséges bűnözőt igyekeztek beállítani egyesek.

A hatvanas években megmutatkozott másik szerelme, a biográfiaírás. 1963-ban látott napvilágot a Lékai János válogatás, és több mint tíz év után ismételtén, illetve a terjedelmes politikai életrajza, a „*Lékai János politikai pályája*”. Miért választotta a 30 évet élt radikális értelmiségi életútját, aki Tisza István elleni merényletkísérlettel írta bele magát a történelembe? Bizonyosan kereste a proletárforradalmak Petőfijét, az aszketikus, lánglelkű példaképet.

Ezt követte Kassák és a Tanácsköztársaság ifjúsági mozgalma, Kun Béla szerepe és az ifjúsági mozgalom, Demény Pál az ifjúsági mozgalom élén, Kulich Gyula és társai politikai pere, végül Ságvári. A Tompa utcai nyilasverésről készült tanulmány 1982-ben látott napvilágot. 2004-ben a Múltunkban írt egy cikket, *Szalonképtelen személyiség Ságvári Endre?* címmel. Aztán rászánta magát, hogy monográfiát ír Ságváriról. Ennek része volt a Múltunkban 2008-ban megjelent *Mártíriumának körülményei dokumentumok tükrében* című, mintegy 70 oldalas közleménye. Örültünk, hogy nem veszítette el vitakedvét, és méltó választ ad azoknak, akik a magyar történelmet Ságvári ürügyén meg akarták fosztani az antifasiszta hagyomány vállalható és vállalandó örökségétől. Teltek az évek és a kézirat lassan készült. Külön rendezvényt szerveztünk születésének 100. évfordulójára, 2013-ban, és megkértük, hogy legyen az esemény főelőadója. Először elvállalta, aztán visszakozott. Igyekeztünk biztatni, rábeszélni, mindhiába. A fiataloknak adta át a megszólalás lehetőségét. Legvégül egy hozzászólásra rávettük. Lemondtunk a monográfiáról. Nem sokkal azelőtt, hogy kórházba kényszerült, mégis nyersfogalmazványban befejezte a közel 150 oldalas kéziratot. Becses hagyatékként maradt ránk.

A 70-es években visszatért az 1917–1919-es forradalmakhoz, és 1980-ban jött ki a nyomdából egyik legnagyobb terjedelmű munkája *Zászlóbontók* címmel. Ez a dokumentumegyveleg a magyar forradalmi ifjúsági mozgalom 3 éves történetét fogja át. De a hetvenes évek második felében, a nyolcvanas évek elején a két világháború közötti szociáldemokrata *Országos Ifjúsági Bizottságon* dolgozott. Ez az egyik legsikerültebb dokumentum-összeállítása.

Az 1945 utáni korszakkal csak a rendszerváltás után kezdett foglalkozni, amire kormányzati megbízása kötelezte. A rendszerváltás idején az intézet felkérésére az ötvenes évek törvénytelenégeit vizsgáló tényfeltáró bizottságban vett részt. *A magyar zsidóság és a hatalom 1945–1955* címmel egy dokumentumválogatással lepett meg minket 1993-ban, ami

fontos társadalom és politikatörténeti adalékokat tartalmazott a hazai zsidóság helyzetéről, a cionizmusról, Rákosi tervéről, egy cionista per megrendezéséről. A legfontosabb munka persze az ifjúsági mozgalom egyik neuralgikus pontját a Népi Kollégiumok Országos Szövetségét vette nagyító alá, a feloszlást, a perekkel való összefüggést. Ennek nyomán született meg a *Megforgatott világmegforgatók* című dokumentumkönyv, amely az egyik legbővebb és gondos válogatás a mozgalomról. Több mint 300 forrásból áll a könyv, többek között abból, amit a Legfelsőbb Bíróság Irattárában talált. Göncz Árpádot nyerte meg a bevezető megírására. Az 1956 utáni felelősségre vonásról is bőségesen közzétett anyagot, elsősorban Kardos László és Földes Gábor pereiről.

Az intézet nem második otthona volt, hanem a *másik* otthona. Hazament és hazajött. Mindennap itt töltött legkevesebb nyolc órát. Reggel 8, amikor nyugdíjas volt olykor fél kilencre jött, és fél 5-kor ment haza. Hallatlan akkurátusan, fegyelmezetten dolgozott, mindennap két kávét főzött és ivott, fél 12 órakor elment egy fél órára ebédelni, délután mielőtt elment kimosta a kávéscsészéket, majd rövid időre beült a portások közé, elbeszélgetett velük, jó barátok lettek, aztán hazament. S ez így ment évtizedeken át. Az intézetben várta a táskairógépe, ezen dolgozott, de nyolcvanéves kora körül vásárolt egy laptopot, azaz kis kézi komputert, nyomtatót, majd még egy laptopot, hogy azt se kelljen cipelnie, és megtanult a számítógépen dolgozni. Eleinte igen-igen nehezen ment, de kitartó volt, nem adta fel, mindig segítséget kért az intézet hölgytagjaitól, ha éppen nem sikerült valami. Merész, fiatalos lépés volt ez, ebben a korban már kivételszámba megy a számítógéppel való barátkozás. Jaj, még két dolog. Az egyik, hogy mindig választékosan öltözött, adott arra, hogy hétköznap is a legelegánsabb úriember, legényember legyen. A másik, hogy nagyon szeretett kirándulni. Ötvenéves korában lépett be a Magyar Édesipari Sportkör Természetjáró Szakosztályába.

Teljes egészében az ő gondolata volt a Mártírok útján, ma Margit körúton létrehozandó emlékmúzeum terve az ott raboskodó, letartóztatott antináci, németellenes hazafiak emlékére. Személyesen vállalta a levelezést, a kijárást annak érdekében, hogy a volt fogház eltávolított emléktáblája helyett emlékhely örökítse meg az itt raboskodó magyar hazafiak szenvedéseit. Sajnos mindhiába. A II. kerületi önkormányzatot nem érdekelte a kezdeményezés.

Élete alkonyán egy jelentősebb összeget biztosított a Politikatörténeti Intézet fiatal munkatársainak anyagi megsegítésére. Nyolcadik éve adjuk át ezt a támogatást a rászorulóknak. Sosem kívánt az alkalmon részt venni, hiába unszoltuk, kérleltük, de azért mindenki tudta kinek köszönheti a váratlan segítséget.

Nem hagytuk magára a nagybeteg Laci bácsit a kórházban és reméltük, hogy megéri a 90. születésnapját. Sajnos nem így történt. Most már csak azt fogadhatjuk meg, hogy örökségét gondosan ápoljuk, emlékét megőrizzük.

Ady Endre: Az én hadseregem című versével búcsúzom, amit Lékai János életrajzi kötete elejére választott:

Fiatalok,
Forró, páratlan hadseregem,
Nem baj, ha meghalok.
Enyém az ország
S a tiétek
A legszebb hivatalok:
Ha meghalok,
Ezt okosan csináltam:
Jöjjetek, ti,
Nálamnál bűnösebbek,
Szebbek és kedvesebbek,
Többek és jobbak,
Fiatalok.
Ti vagytok az én országom
S tietek lesz itt minden,
Ingyen,
Egy kicsit a lelketekért
S miattam.
Előre, drága hadseregem,
Előre,
Bűneim piros zászlója
Erényeimnek sok
Fekete rojtjával
Lobogtassátok.
Síromból is rátok
(Habár ócska a szó)
Vidáman nézek,
Vitézek,
Fiatalok,
Előre.
Nincs már nekem semmim,
Ti vagytok az örökség,
A jutalom,
Ti vagytok a dalom
S fiatalok, fiaim
Szép lesz elesni értetek
Majdnem-majdnem
Fiatalon.

Fejtl István